

ДАВЛАТ МОЛИЯВИЙ НАЗОРАТ ТИЗИМИДА СОЛИҚ НАЗОРАТИНИНГ ЎРНИ

Аъзамов Расулжон Салимжон ўғли

Ўзбекистон Республикаси Банк-молия академияси магистранти

Аннотация

Мақолада бозор иқтисодиёти шароитида давлат молиявий тизимининг барқарор фаолиятини таъминлашда солиқ назоратининг ўрни ва аҳамияти атрофлича ёритилган. Давлат молиявий назоратининг мазмуни, вазифалари ҳамда унинг асосий бўғини бўлган солиқ назоратининг вазифалари таҳлил қилинган. Солиқ назоратининг турлари — камерал, сайёр, тематик ва қўшма текширувлар мазмун жиҳатидан изоҳланган. Шунингдек, рақамли технологияларни жорий этиш натижасида солиқ назорати самарадорлигининг ошиши ҳамда давлат бюджети даромад қисмида унинг роли ёритилган. Илмий ишда солиқ назоратини такомиллаштириш бўйича асосий йўналишлар — рақамлаштириш, риск асосида текширув тизимини жорий этиш, солиқ маорифини кучайтириш ва халқаро ахборот алмашинувини ривожлантириш каби долзарб масалаларга алоҳида эътибор қаратилган.

Калит сўзлар

Давлат молиявий назорати, солиқ назорати, солиқ маъмурчилиги, камерал текширув, сайёр текширув, рақамли солиқ тизими, солиқ аудити, риск асосидаги назорат, молиявий барқарорлик, бюджет тушумлари.

Бозор иқтисодиёти шароитида давлат молиявий тизимининг барқарор фаолияти мамлакат иқтисодий хавфсизлигини таъминлашнинг асосий шартларидан биридир. Молиявий ресурсларнинг тўғри тақсимланиши ва уларнинг мақсадли ишлатилиши устидан самарали назорат ўрнатиш орқали давлат ўз иқтисодий сиёсатини амалга оширади. Давлат молиявий назорати

тизимининг муҳим бўғини сифатида солиқ назорати алоҳида аҳамиятга эга. Чунки солиқлар давлат бюджетини шакллантирадиган асосий манба ҳисобланади ва уларнинг тўғри ҳамда ўз вақтида ундирилиши давлатнинг иқтисодий барқарорлигини белгилайди.

1. Давлат молиявий назоратининг мазмуни ва вазифалари

Давлат молиявий назорати – бу давлат томонидан иқтисодий субъектлар, корхоналар, ташкилотлар ва фуқароларнинг молиявий фаолиятини текшириш, таҳлил қилиш ҳамда тартибга солишга қаратилган тизимли фаолиятдир.

Унинг асосий вазифалари қуйидагилардан иборат:

- давлат бюджетининг даромад ва харажат қисмларининг тўғри шаклланиши ва ижросини таъминлаш;
- молиявий қонунчиликка риоя этилишини назорат қилиш;
- бюджет маблағларидан мақсадли фойдаланиш устидан текширув ўтказиш;
- давлат мулкidan самарали фойдаланишни таъминлаш;
- иқтисодий жиноятларнинг олдини олиш ва молиявий интизомни мустаҳкамлаш.

Солиқ назоратининг иқтисодий-ижтимоий аҳамияти ва зарурияти бўйича бир қанча мамлакатлар олимларининг тушунчалари шу каби бошқа бир қатор масалаларни атрофлича ёритишга ҳаракат қилинган.

Ҳар қандай мамлакатда олиб бориладиган ижтимоий ва иқтисодий сиёсатнинг самарали бўлиши кўп жиҳатдан давлатнинг солиқ ма'мурчилиги, хусусан, унинг асосий компоненти бўлган солиқ назоратига кўп жиҳатдан боғлиқ. Солиқ назорати — бу солиқ тўловчиларнинг солиқ тўғрисидаги қонун ҳужжатларига риоя этишини таъминлаш мақсадида солиқ органлари томонидан амалга ошириладиган тизимли фаолиятдир.

Солиқ назорати орқали давлат:

- бюджетга тушумларни тўлиқлигини таъминлайди;
- солиқ интизомини мустаҳкамлайди;

- яширин иқтисодий фаолиятни фош этади;
- солиқдан бўйин товлaш ҳолатларини олдини олади.

Ўзбекистон Республикасининг Солиқ кодексига мувофиқ, солиқ назорати қуйидаги шаклларда амалга оширилади:

1. Солиқ ҳисоботларини таҳлил қилиш ва таққослаш;
2. Солиқ текширувлари (камерал, сайёр, тематик ва қўшма текширувлар);
3. Солиқ тўловчининг молиявий ҳужжатларини текшириш;
4. Солиқ аудити натижаларини таҳлил қилиш;
5. Солиқ тўловчилар билан электрон маълумотлар алмашинуви орқали автоматлаштирилган назорат.

3. Давлат молиявий назорати тизимида солиқ назоратининг ўрни

Давлат молиявий назорати тизимида солиқ назорати марказий ўринни эгаллайди, чунки солиқлар давлат бюджети даромадларининг асосий манбаидир. Бошқа назорат турлари (масалан, бюджет, валют, ташқи иқтисодий назоратлар) айнан солиқ тизими билан чамбарчас боғланган.

Солиқ назоратининг ўрнини қуйидагича ифодалаш мумкин:

- Молиявий барқарорликни таъминлаш воситаси;
- Иқтисодий назорат механизми;
- Профилактик восита;
- Маҳаллий бюджетлар барқарорлигини таъминловчи омил.

4. Солиқ назоратининг турлари ва уларнинг самарадорлиги

Ўзбекистонда амалга ошириладиган солиқ назорати турлари:

- Камерал текширув — солиқ органида солиқ тўловчининг ҳисоботлари асосида ўтказилади;
- Сайёр текширув — солиқ тўловчининг жойига бориб ўтказилади;
- Тематик текширув — маълум бир масала бўйича ўтказилади;

- Қўшма текширув — бошқа назорат органлари билан ҳамкорликда ўтказилади.

Охирги йилларда рақамли технологияларни жорий этиш натижасида солиқ назоратининг самарадорлиги сезиларли даражада ошди. Электрон ҳисоб-фактуралар, онлайн-кассалар, автоматлаштирилган солиқ ҳисоботлари тизими солиқ идораларига тезкор ва аниқ маълумот олиш имконини бермоқда.

5. Солиқ назоратини такомиллаштириш йўналишлари

Ўзбекистон Республикасида солиқ тизимини рақамлаштириш, халқаро стандартларга мувофиқлаштириш ва бизнес учун қулай муҳит яратиш мақсадида қатор ислохотлар амалга оширилмоқда. Солиқ назоратини янада самарали ташкил этиш учун қуйидаги таклифлар долзарб ҳисобланади:

1. Рақамли назорат тизимини кенг жорий этиш;
2. Рисколар асосида текширув тизимини йўлга қўйиш;
3. Солиқ маорифини кучайтириш;
4. Халқаро ахборот алмашинувини ривожлантириш;
5. Солиқ аудитини институт сифатида ривожлантириш.

Давлат молиявий назорати тизимида солиқ назоратининг ўрни бекиёсдир. У нафақат бюджет тушумларини таъминлайди, балки иқтисодий интизомни мустаҳкамлайди, молиявий барқарорликни таъминлайди ҳамда адолатли солиқ сиёсати орқали мамлакат тараққиётига ҳисса қўшади. Солиқ назоратининг самарали ташкил этилиши давлат молиявий сиёсатининг асосий пойдевори бўлиб, унинг орқали шаффоф, барқарор ва масъулиятли иқтисодий муҳит шаклланади.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

Ўзбекистон Республикасининг **Солиқ кодекси**. – Тошкент: Адлия вазирлиги нашри, 2022.

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг ***“Солиқ маъмурчилигини такомиллаштириш ва бизнес муҳитини яхшилаш чора-тадбирлари тўғрисида”**ги ПҚ–4896-сон қарори, 2020 йил.

2. Ўзбекистон Республикаси Президентининг **ПФ–60-сонли “Ўзбекистон–2030” стратегиясини амалга ошириш чора-тадбирлари тўғрисидаги фармони**, 2023 йил.

3. Ўзбекистон Республикаси Молия вазирлиги. **“Давлат молиявий назорати ва аудит тизимини ислоҳ қилиш концепцияси”**, Тошкент, 2022.

4. OECD (2023). *Tax Administration: Comparative Information on OECD and Other Economies*. Paris: OECD Publishing.

5. IMF (2022). *Public Financial Management and Tax Compliance in Transition Economies*. Washington, D.C.

6. Туряева З. И., Азизов Ш. *Солиқ назорати ва давлат молиявий барқарорлиги ўзаро боғлиқлиги*. – Т.: Банк-молия академияси, 2024.

7. Ўзбекистон Республикаси Давлат солиқ қўмитаси. **2023 йил учун солиқ тушумлари бўйича ҳисобот**. – Тошкент, 2024.